

Kerkgeschiedenis: de 4de eeuw.

Fons Joosten,
10-2-2006

De eerste eeuwen van de Kerk zijn belangrijk, omdat daar een eerste aanzet is te vinden van latere ontwikkelingen, van tradities en begrippen, die we vandaag nog kennen.

Het is altijd belangrijk die oorsprong en geschiedenis te kennen.

Dat helpt bij het verstaan van onze eigen tijd, en van andere Christenen.

Inhoud:

De wereld in de 4de eeuw.

De Kerk in de 4de eeuw.

Donatisme

Keizer Constantijn geeft de Christenen vrijheid van godsdienst

Mithraïsten

Begin van de Kerkelijke Staat

Christendom en Jodendom

De motieven van keizer Constantijn

Kerk en Staat

Kluizenaars en kloosters

Constantinopel, de nieuwe hoofdstad

De ketterij van Arius.

Concilie van Nicea.

Credo

De Verzoeningsleer

De datum voor het Paasfeest

Het Arianisme na Nicea

De eeuw na Constantijn.

Het Arianisme na Nicea.

Appolinarius

De wereld in de 4de eeuw: de eeuw van Constantijn.

De grootste politieke en militaire macht in Europa is nog steeds het Romeinse Rijk, maar aan al haar grenzen stromen vreemde volkeren van buiten het rijk naar binnen. De keizer van Rome probeert de druk op de grenzen op te vangen door aan die nieuwe volkeren land af te staan, op voorwaarde dat zij zullen helpen bij de verdediging van de grenzen. Zo worden bv de Germanen, de Franken en de Goten bondgenoten van Rome: ze worden op die manier "geromaniseerd". Ook in het leger wordt hun aantal steeds groter.

Vanaf het jaar 375 verschijnen opeens de mongoolse ruiters van de Hunnen in Oost-Europa, en bereiken 70 jaar later onder hun leider Atilla zelfs de Rhône.

Alle volkeren slaan voor deze moordende horden op de vlucht. Waardoor een algehele volksverhuizing op gang komt, die de romeinse grenzen volledig en definitief onder de voet loopt.

- **Keizer Diocletianus (285-305).** Na de tijden van wanorde en burgeroorlog onder de Soldaten-keizers slaagt keizer Diocletianus er in de orde in het ingekrompen rijk min of meer te herstellen. En om grote en gezonde reorganisaties door te voeren in het leger, in het belasting-systeem en in de economie (geldstelsel).

Als gevolg van de dreiging van binnenvallende volkeren op 2 fronten splitst Diocletianus het Rijk administratief in een oostelijk en westelijk deel, met elk een eigen keizer ("augustus") en een eigen opvolger ("caesar"). Ieder kan zo beter het hoofd bieden aan de voortdurende dreiging van volkeren van buiten het Rijk. Beide keizers regeren niet meer vanuit Rome, maar dichterbij de bedreigde grenzen: in Milaan en in Byzantium.

Onder Diocletianus komt het voor het laatst tot zware vervolgingen tegen de Christenen.

In de voorafgaande halve eeuw van redelijke rust was de Kerk uitgegroeid tot een staat binnen de staat, en had tot in de hoogste kringen wortel geschoten. Veel christelijke jonge mannen weigerden om in het leger te gaan: zij beriepen zich op de woorden van Jezus: "Wie naar het zwaard grijpt, zal door het zwaard vergaan" (Matheus 26:52). Diocletianus zag daarom het Christendom als hoofdoorzaak van de verzwakking van het Rijk.

In 303 wordt het Christendom officieel verboden. Kerken moeten worden afgebroken, geschriften verbrand. Wie niet werd gedood moest gaan werken in de mijnen, en werd aan één oog blind gemaakt.

De vervolgingen zijn het hevigst in het Oosten, waar Galerius medekeizer is.

Een bekend martelaar in deze vervolgingen was St. Sebastiaan, een Romeins officier, die geloofsgenoten hielp te ontsnappen. Hij werd met pijlen gedood.

In 305 treedt Diocletianus na een beroerte af als keizer, en gaat tuinieren in Split. Maar de vervolgingen van de christenen gaan door.

In 311 krijgt keizer Galerius een vreselijke ziekte. In zijn ellende erkent hij dat hij tevergeefs heeft gestreden tegen een macht, die groter is dan de zijne. Na zijn dood worden overal de christenen vrijgelaten, en de wegen vullen zich met zich voortslepende geraamten, die psalmen van bevrijding zingen.

- **Keizer Constantijn (313-337).** Het idee van een meer-hoofdig bestuur werkt tenslotte averechts uit, en de verschillende kandidaten voor de titel van "augustus" geraken in een dodelijk gevecht met elkaar. In 312 verslaat keizer Constantijn zijn mede-dinger Maxentius, nadat hij de God van de christenen heeft gebeden om de overwinning.
 - Uit dankbaarheid geeft Constantijn de christenen in 313 vrijheid van godsdienst.
 - De christenen op hun beurt belonen de keizer met een beslissende stem in de leiding van de Kerk.

Deze ontwikkeling heeft zowel de geschiedenis van het Romeinse Rijk als die van de Kerk een beslissende wending gegeven.

Later heeft de Kerk het diep betreurd dat zij de keizer zoveel macht had gegeven in kerkelijke aangelegenheden (caesaropapisme). Want Constantijn wensde niet dat de Kerk onder leiding van de Paus een macht werd naast de zijne.

Zo was het Constantijn die het concilie van Nicea bij elkaar riep, om af te rekenen met de ketterij van Arius. Want de keizer wilde geen tweespalt in de Kerk: hij had de eenheid de gelovigen, die immers ook staatsburgers zijn, hard nodig om het Rijk te verdedigen.

Op dit concilie werd de geloofsbelijdenis van Athanasius aangenomen als Credo voor heel de Kerk.

Constantijn liet veel nieuwe kerken bouwen, en begunstigde overal het Christendom. Hij voerde de zondag in als rustdag.

Na de dood van mede-keizer Licinius wordt Constantijn keizer over heel het Romeinse Rijk.

Van Byzantium maakt hij zijn nieuwe hoofdstad: Constantinopel (330).

- Keizer Constantijn was al geen gemakkelijke bondgenoot voor de Kerk geweest. Maar na zijn dood begint de strijd tussen Kerk en Staat pas goed. Het Romeinse Rijk wordt verdeeld onder Constantijns zonen:
 - Constantijn II krijgt het westen,
 - Constantius het oosten,
 - En Constans krijgt Italië.

- **Keizer Constantius (337-361)** in Constantinopel is een overtuigd aanhanger van de leer van Arius. Maar hij ziet wel dat er een grote kloof dreigt te ontstaan tussen het ariaanse Oosten en het niceaanse Westen. Zelfs in zijn eigen rijk leidt zijn politiek tot rellen en opstanden. In 345 kondigt hij een godsdienstvrede af.
 - Om tot een vergelijk en verzoening te komen roept Constantius een concilie bijeen te Sardica (nu Sofia). Maar daar wordt het conflict alleen maar groter, en eindigt met de wederzijdse excommunicatie van prelaten uit Oost en West.
 - Maar over één ding is iedereen het eens: de macht van de keizer in kerkelijke zaken moet stevig worden ingedamd. Daarop ontsteekt deze in woede tegen beide partijen.

In 341 wordt het brengen van heidense offers verboden in het hele Rijk.
 In Perzië breken echter heftige christen-vervolgingen uit onder koning Sapor II.
 Hij legt hen zware belastingen op, en wie niet kan betalen wordt ter dood gebracht.
 In het jaar 360 organiseert Constantius een concilie in Constantinopel, waar het Arianisme wordt bevestigd.

- **Keizer Constans** probeert intussen de Franken te pacificeren. In 350 word hij vermoord.
 - Onder zijn bewind was Martinus (316-397) bisschop van Tours. Hij had zich op 10-jarige leeftijd laten dopen. Daarna ging hij in het leger. Het verhaal gaat dat hij in Amiens een bedelaar tegenkwam, en hem de helft gaf van zijn mantel. Volgens de legende was deze bedelaar Jezus.
 - Op 18-jarige leeftijd was Martinus exorcist (duivel-uitdrijver).
 - In 371 stichtte hij het beroemde klooster van Marmoutier.
 - Martinus is in onze streken bekend als **Sint Maarten**. Op zijn sterfdag, 11 november, gaan de kinderen zingend van deur tot deur met een rommelpot, met lampions en uitgeholde pompoenen. Als waardering voor hun zingen krijgen ze snoep.
 - Het St.Maartensfeest kwam in de plaats van de germaans dankdag voor de oogst ter ere van Wodan.
 - St.Maarten is de patroonheilige van Utrecht. In het wapen van die stad is zijn in twee stukken gesneden mantel uitgebeeld.

In het jaar 356 wordt de verering van godenbeelden verboden. Keizer Constans II sluit alle heidense tempels. Maar in christelijke zaken gaat zijn sympathie uit naar de leer van Arius.

- **Keizer Julius (de Afvallige, 361-363)** in Constantinopel is een groot voorvechter van de heidense zaak en van de Mithras-cultus, die hij naar het zo succesvolle christelijk model wil reorganiseren. Hij legt de christenen allerlei beperkingen op: ze mogen o.a. geen studies meer doen in retorica en grammatica.
Na zijn dood wordt het Romeinse Rijk formeel in Oost en West verdeeld.
- **Keizer Valens (364-378)** in Constantinopel bevordert weer het Arianisme.
In het jaar 374 is het overlijden van de bisschop van Milaan aanleiding tot een confrontatie tussen Arianen en Niceanen. Ze roepen de romeinse gouverneur Ambrosius erbij om te bemiddelen. En die doet dat zo goed dat iedereen opeens hém als bisschop wil hebben. Daarop laat Ambrosius zich direct dopen, en een week later is hij bisschop. Hij heeft zich geweldig ingezet in de strijd tegen de Arianen, maar die kunnen nog altijd rekenen op steun van de keizer.
- **Keizer Gratianus** van Rome verklaart in 377 alle tegenstanders van de Kerk van Rome tot ketters. Hij veroordeelt het Arianisme. In 382 verplaatst hij het keizerlijk hof definitief naar Milaan.
Deze keizer werd in 383 vermoord door zijn tegen-keizer Magnus Maximus. Ambrosius riep de nieuwe keizer op om boete te doen voor deze grote zonde. Toen de keizer dat weigerde werd hij door Ambrosius ge-excommuniceerd (uit de Kerk gezet). Daarop verhuisde Maximus het keizerlijk hof voor korte tijd naar Trier.
- Tenslotte heeft **keizer Theodosius (378-392)**, keizer van Byzantium (het Oost-Romeinse Rijk) de strijd tussen Kerk en Staat beslist ten gunste van de Kerk van Rome en de Niceaanse geloofsbelijdenis.
In het jaar 380 laat hij zich in Thessaloniki dopen, waar hij doodziek op bed lag.
In het jaar 381 organiseert hij het concilie van Constantinopel. Daar wordt de Kerk staatskerk, maar Theodosius is ook erg tolerant jegens het heidendom. De ondergang van de romeinse godenverering en het heidendom is ingezet, maar zonder veel overtuiging.
Theodosius begreep dat het goed georganiseerde Christendom het beste bindmiddel was tegen het uiteen vallen van het Rijk.

Voor de kerstening van de wereld is deze nieuwe, leidende positie van de Kerk maar van weinig betekenis geweest; helaas des te meer voor de verwereldlijking van de Kerk....

Alle christenen worden in 382 opgeroepen het dogma van de Drie-eenheid van God, zoals dat op het concilie van Constantinopel is vastgelegd, te erkennen. Wie dat niet wil, wordt vervolgd. Binnen een eeuw is de Kerk van vervolgd geworden tot vervolger.

- In het jaar 392 doet Theodosius afstand van zijn titel "Pontifex maximus", en proclameert het Christendom tot staats-godsdienst. Hij verbiedt zowel het Arianisme als het heidendom.

- Priesters ontketenen direct daarop een beeldenstorm op de afgedankte godenbeelden: ze worden omgegooid . Hun tempels worden in puin geslagen, maar ook omgebouwd tot kerkgebouw (o.a. het Pantheon in Rome).
 - De Olympische Spelen, gewijd aan de griekse god Zeus, worden afgeschaft (394).
 - De scholen voor de gladiatoren worden gesloten (399).
- De tijd van de klassieke Oudheid is dan definitief voorbij.

De Kerk in de 4de eeuw.

Een turbulente eeuw die begint met de meest gewelddadige vervolging van de christenen onder keizer Diocletianus, en die eindigt met een Kerk die staatskerk is geworden.

- De eeuw staat in het teken van de strijd om de macht tussen Kerk en Staat.
- Het is ook de eeuw van de strijd tegen de leer van Arius, die de godheid van Christus ontkende.
- En het is de eeuw waarin het aantal christenen in hoog tempo toenam. Want keizer Constantijn geeft de beste banen voortaan aan Christenen. Wie ook maar een beetje ambitie heeft, doet er goed aan de oude goden op te doeken, en zich te melden als catechumeen (doop-leerling).

De Kerk krijgt zo te maken met grote groepen nieuwe gelovigen uit de heidenen. En bij wie nog wel één en ander ontbrak aan de juiste motivatie. Deze mensen brachten ook nog veel van hun heidense verleden mee de Kerk in.

De Kerk stond dan ook voor een gigantische taak om dat allemaal zuiver bijbels te houden en in goede banen te leiden.

Een kort overzicht van de pausen in deze eeuw.

- Paus Marcellinus (296-303). Onder zijn pontificaat vinden de zwaarste vervolgingen van christenen plaats, geleid door keizer Diocletianus. Ook deze paus wordt vermoord. Na hem duurt het 4 jaar voor er weer een paus komt.
- Paus Marcellus I (307-309). Terwijl de vervolgingen in het Oosten doorgaan, begint hij in Rome aan een grote reorganisatie van de Kerk. Hij is voorstander van zware straffen voor gelovigen, die hun geloof hebben verloochend. Ook begint hij met de invoering van het celibaat voor bisschoppen.
- Onder Paus Miltiades (310-314) komt het **Edict van Milaan** tot stand, In 313 vaardigt keizer Constantijn het Edict van Milaan uit. In feite was dit een initiatief van zijn mede-keizer Licinius, maar Constantijn krijgt de eer. In dat voor de Kerk zo belangrijke decreet staat dat inwoners van het Romeinse rijk vrij zijn om zelf hun religie te kiezen en te belijden. Het Christendom werd "Religio licita", door het rijk officieel erkend. Daarop komt er een einde aan de vervolgingen. De christenen krijgen vrijheid van godsdienst, en hun kerken en bezittingen worden teruggegeven. Bisschoppen krijgen dezelfde rechten als de romeinse senatoren.

Paus Miltiades bindt de strijd aan tegen de ketterij van het **Donatisme.**

Het Donatisme ontstond direct na de vervolgingen onder keizer Diocletianus. Donatus Magnus was bisschop van Carthago, en was van mening

- dat christenen, die uit vrees voor het martelaarschap hun geloof hadden verloochend, niet mochten terugkomen in de Kerk.
- Ook wilde hij de Kerk vernieuwen naar een eenvoudiger en meer bijbels model, met meer aandacht voor geestelijk leven. Hij was voorstander van een scheiding van Kerk en Staat.

Toen Donatus geen gehoor vond in het Rome van Constantijn, riep hij zijn visie uit tot de enige ware Kerk. Hierdoor raakten de kerken van heel Noord-Afrika verdeeld. Augustinus heeft de Donatisten een eeuw later krachtig bestreden.

- **Paus Silvester (314-335).** Onder zijn pontificaat wordt het concilie van Nicea (325) gehouden. Hier wordt het Arianisme als ketterij veroordeeld, en de algemene geloofsbelijdenis (Credo) opgesteld.
Paus Silvester is opgenomen in de rijen der officiële heiligen, zijn feestdag is op 31 december. Deze Oudejaarsdag heet in veel landen nog altijd "St.Silvester dag".
- **Paus Julius I (337-352).** Hij probeert zijn gezag en machtspositie te versterken tegen de merendeels Ariaans georiënteerde Kerken van het Oosten.
- **Paus Liberius (352-366)** krijgt ruzie met de voorstanders van het Arianisme, waaronder keizer Constantijn II. Die zet Liberius af omdat hij kerkleraar Athanasius blijft verdedigen, en benoemt een tegenpaus. Deze situatie leidt na de dood van Liberius tot heftige rellen rond zijn opvolging tussen Arianen en Niceanen. De nieuwe keizer Valentinus moet met geweld tussenbeide komen, en benoemt Damasus tot nieuwe paus.
- **Paus Damasus I (366-383)** blijkt voor de Kerk geen gelukkige keus. Hij houdt zich liever bezig met wereldse zaken. Hij wil de macht van de paus versterken, en zoekt naarstig naar theologische argumenten daarvoor. Hij vindt die in Matheus 16:18 "Gij zijt Petrus, en op die rots zal Ik Mijn Kerk bouwen".
Onder zijn pontificaat organiseert keizer Theodosius het concilie van Constantinopel (381), waar de Kerk tot staatskerk wordt gemaakt.
- **Paus Siricus (384-399).** In het jaar 392 maakt keizer Theodosius het Christendom tot staatsgodsdienst. Deze paus bepaalt daarop dat pauselijke decreten voortaan als wet zullen gelden. Hij dringt aan op invoering van een celibaat voor priesters en bisschoppen. En hij is tegen de "ketterdoop", de her-doop van hen die tijdens vervolgingen hun geloof hadden verloochend.

Keizer Constantijn geeft de Christenen vrijheid van godsdienst.

Toen Diocletianus zich als keizer had teruggetrokken ontbrandde er tussen de keizers van Oost en West een jarenlange strijd om de heerschappij.

In het jaar 312 komt Constantijn als keizer op de troon van Rome. In een grote veldslag heeft hij zijn mededinger Maxentius, die een staatsgreep had gepleegd, verslagen bij de Mulvische Brug, even buiten Rome.

Het verhaal gaat dat Constantijn de dag voor de veldslag aan de hemel een lichtend kruis had gezien, met daarbij de woorden "In dit teken zul je overwinnen". Daarop liet hij dit teken met de letters IHSV (In Hoc Signo Vinces) direct aanbrengen op zijn vaandels en banieren.

Het symbool "IHS" (vaak in de driehoek van de letter "V") vinden we tot op vandaag terug op altaarkleden in kerken, en als versiering op liturgische gewaden.

De afkorting kan ook staan voor "Iesus Hominum Salvator"= Jezus, Verlosser der mensen.

Overigens tonen de herdenkingsmunten, die Constantijn na de slag liet slaan, aan de muntzijde een afbeelding van de zonnegod Mithras, en niet die van het teken waarin hij overwon.

Mithraïsten.

Mithras was een godheid uit het indische sub-continent. Zarathustra nam hem op in zijn verzameling van goden: hij was de god van het licht en van de zon, en bemiddelaar tussen de hoofd-god Ahura Mazda en de mensen. Hij had 1000 ogen en zag alle zonden van de mensen. Hij oordeelde over de doden. Zijn feestdag was 25 december.

In de eerste eeuwen van het Christendom werd deze goed georganiseerde religie wijd verbreid in het Romeinse Rijk, waar men al lang was uitgekeken op de klassieke goden als Jupiter en Venus. Onder haar aanhangers waren verrassend veel legionairs van alle rangen. Zij hielden bijeenkomsten van 40 - 80 man in onderaardse grotten en gewelven, met veel gebruik van wierook. Vrouwen werden daar niet toegelaten.

De cultus kende 7 graden met inwijdings-rituelen, waarbij aanhangers werden ingewijd in de geheimen van de leer. Dergelijke methoden kwamen ook voor in de Gnostiek, en leven nog steeds voort in rituelen van Rozenkruisers en Vrijmetselaars. Er is in Londen een Mithras-tempel gevonden in Walbrook Street, bij het puinruimen na een blitz-aanval van de Luftwaffe in 1940.

In de 3de eeuw groeide de Mithras-mystiek uit in de richting van de astrologie, en werd het een zonne-cultus. De cultus rond Mithras was zodanig algemeen bekend dat het een bedreiging vormde voor het Christendom. De reden waarom keizer Constantijn gekozen heeft voor het Christendom heeft alles te maken met de vergeving van zonden, die de Kerk aan oprechte zondaars aanbod. En Constantijn had wel een en ander op zijn kerfstok.

In het jaar 377 is de cultus door het krachtiger geworden Christendom verboden.

Begin van de Kerkelijke Staat.

De Kerk onder Constantijn is nu rechtspersoon, en kan als zodanig erfenissen en nalatenschappen aannemen.

In de loop van de volgende eeuwen krijgt de Kerk op die manier de beschikking over grote stukken land in en rond Rome: de Patrimonium Petri. Dat wordt later de Kerkelijke Staat.

Paus Stephanus II riep in 754 de hulp in van Pepijn de Korte om de naar Rome oprukkende Longobarden onder koning Aistulf tegen te houden. De Italiaanse gebieden, die Pepijn op hen heroverde, gaf hij aan de paus, ondanks de aanspraken van de keizer van Byzantium op die gebieden.

In de 8ste eeuw werd een oorkonde gevonden, waarin keizer Constantijn aan de paus van Rome het wereldlijke gezag over het westelijk deel van het Romeinse rijk zou hebben overgedragen. Onder Karel de Grote kreeg de paus daarom grote delen van Italië in beheer.

Ook zou Constantijn de bisschop van Rome boven alle andere bisschoppen hebben gesteld.

Dit document is in de Middeleeuwen door diverse pausen gebruikt om meer wereldlijke macht aan zich te trekken. De Duitse humanist Nicolaas van Kues toonde in 1433 aan dat de "Donatio Constantini" een vervalsing was.

Christendom en Jodendom.

In het jaar 321 stelt Constantijn de zondag in als rustdag, in plaats van de sabbat.

Werken op die dag wordt wettelijk verboden.

In die eerste eeuwen na Christus voltrekt zich een diep-tragische scheiding tussen Ekklesia en Synagoge. Deze breuk wordt bepalend voor de loop van de (Kerk)-geschiedenis.

Gezien vanuit het Jodendom of Judaïsme waren de christenen een (messiaanse) sekte, met een leer die afweek van de officiële. Ze werden te vuur en te zwaard vervolgd (Saulus van Tarsus, **Handelingen 5 t/m 8**).

De bekering van Saulus veranderde daar niet veel aan: hij werd nu zelf ook door de Joden vervolgd.

In het jaar 66 breekt er in Jeruzalem een grote joodse opstand uit tegen de Romeinen. Ze worden overrompeld, gedood, op de vlucht gejaagd. Judea is vrij van de romeinse bezetting.

Maar Rome komt terug, en slaat in het jaar 69 het beleg voor de muren van Jeruzalem.

Vlak voordat dit gebeurde onttrokken de christen-joden zich aan de verdediging van de stad door te vluchten. Maar ook veel niet-messiaanse Joden zetten het op een lopen bij het naderen van de romeinse overmacht. Hetzelfde patroon van vlucht voltrekt zich nogmaals in het jaar 135, bij de opstand van Bar Kochba.

Overlevende Joden namen het hun christelijke landgenoten in beide gevallen zeer kwalijk dat ze voortijdig waren gevlucht. Daardoor verdiepte zich de kloof tussen Joden en Christenen....

Toch bleven de Christenen de Sabbat houden als rustdag. Keizer Constantijn (312-337) wilde echter elke band tussen Joden en Christenen verbreken. Hij stelde de feestdag van de zonne-vereerders van Mithras, de zondag, in als de wekelijkse rustdag in plaats van de Sabbat.

Ook de datum van het jaarlijkse Paasfeest, dat tot dan bijna altijd samenviel met het joodse Pesach, veranderde hij om dezelfde reden.

Al direct na zijn kroning als keizer kondigt Constantijn de eerste anti-joodse maatregelen aan: het verbod voor Joden om bekeerlingen te maken onder de christenen (315). Op overtreding van dat verbod staat de doodstraf door levend verbranden.... Het onaangenaam verraste volk van Israël krijgt voor het eerst de kwalificatie "verderfelijke sekte" en "misdadige groepering" opgeplakt....

In het jaar 321 worden de Joden extra zware belastingen opgelegd (het decurionaat). Latere eeuwen geven een steeds verdergaande verachting en achterstelling van de Joden te zien....

Concilie van Antiochie, 324. Dat hield zich bezig met algemene kerkelijke regels voor bisschoppen (excommunicatie, synodes). Ook kwamen er regels voor de relatie van de Kerk met "heidense stromingen", zoals dat werd genoemd. Daaronder rekende men ook de relatie met de Joden.

Het trieste gevolg van het doorsnijden van alle banden met het Jodendom was, dat het Christendom voortaan ook verstoken was van het contact met het joodse denken. Een manier van denken die niet Platonisch was: de Joden erkenden van oudsher **de eenheid van de mens in geest, ziel en lichaam.**

Door de breuk met het Jodendom kwamen er binnen de Kerk meer kansen voor de foutieve platonische gedachten van scheiding tussen lichaam en ziel.

Wat zijn uitwerking niet miste:

- **ascese** werd steeds meer verheerlijkt als methode om de ziel te bevrijden uit de kerker van het lichaam,

- maagdelijkheid en celibaat werden aangeprezen als een hogere levens-status dan die van het huwelijk.

De motieven van keizer Constantijn.

Constantijn liet veel nieuwe kerken bouwen, vooral op aandringen van zijn moeder Helena, die al lang christin was.

Het waren echter niet alleen maar godvrezende en religieuze motieven, die de keizer tot deze ommezwaai brachten. Constantijn bleef zijn leven lang “catechumeen” of “doop-leerling”, en liet zich pas op zijn sterfbed dopen.

In die tijd meende men er goed aan te doen iemand pas te dopen als hij op sterven na dood was. Want dan was die mens toch niet meer tot zonde in staat, en kon hij geheel zuiver en rein aan de hemelpoort worden afgeleverd.

De Kerk was in het begin van de 4de eeuw, ondanks de vervolgingen, al zodanig gegroeid, en haar hiërarchie was in de strijd tegen gnostici, manicheeën, neo-platonisten en mithraïsten zodanig beproefd en sterk geworden, dat zij als organisatie voor Constantijn een krachtige politieke steun kon zijn. En de keizer kon wel een steuntje in de rug gebruiken in deze tijd van staatkundige afbrokkeling van het Romeinse Rijk, en van binnenvallende germaanse stammen en nomaden.

Constantijn heeft diep ingegrepen in de interne ontwikkelingen van de jonge Kerk.

- Hij bevorderde het gezag van de hoge kerkelijke ambtsdragers. Naar eigen inzicht benoemde hij bisschoppen, en zette die ook weer even gemakkelijk af (**caesaropapisme**).
- Hij nam ook het initiatief om kerkvergaderingen of concilies bij elkaar te roepen (**Nicea 325**).
- Velen sloten zich nu bij de Kerk aan om in de gunst te komen bij de keizer. Dat kan iets zeggen over de motivatie voor hun bekering....
- Hij beschermde de Kerk tegen aanvallen van buitenaf (heidendom), en tegen verdeeldheid van binnenuit (de ketterij van Arius).

En de Kerk in die dagen was meer dan bereid om naar haar “bevrijder” te luisteren, en om gehoor te geven aan zijn verzoeken. Hij werd zelfs “de 13de apostel” genoemd.

Kerk en Staat.

Iedere groepering of partij, die kritiek had op het samensmelten van de belangen van Kerk en Staat werd door Constantijn bestreden. Sekten en ketterijen brachten immers niet alleen verdeeldheid binnen de Kerk, maar ook binnen de Staat.

De Kerk wil echter geen politieke beweging zijn; dat ligt niet in de aard van haar roeping. Maar het verlangen, dat zij belichaamt en vertegenwoordigt, kan niet anders dan ook politieke invloed hebben: kerk-mensen zijn immers ook staats-burgers.

De Kerk is lang niet altijd even gelukkig geweest met dit min of meer opgedrongen huwelijk tussen geestelijke- en wereldlijke belangen.

- Enerzijds was iedereen natuurlijk blij eindelijk erkenning te krijgen: de dood van zoveel martelaren was tenslotte niet tevergeefs geweest.
- Maar anderzijds was zij huiverig voor de vergaande bemoeizucht van de keizer.

De moeizame relatie tussen Kerk (paus) en Staat (keizer), die bij Constantijn ontstond, heeft bijna 1000 jaar lang aanleiding gegeven tot heftige conflicten om de (wereldlijke) macht.

Kluizenaars en kloosters.

Wat de Kerk onder keizer Constantijn won aan macht, verloor zij aan gehalte. Veel van haar beste mensen zagen geen andere uitweg dan zich terug te trekken in afzondering: kluizenaars, later de eerste kloosterlingen.

Dit onderdeel wordt als apart onderwerp behandeld in de volgende eeuw.

Constantinopel, de nieuwe hoofdstad.

Van groot politiek belang was de verplaatsing van de keizerlijke troon van Rome naar de nieuwe stad Constantinopel, aan de Bosporus (nu Istanbul).

Dat had belangrijke gevolgen:

- Het bestuurlijk zwaartepunt van het Romeinse Rijk komt nu te liggen in het griekse- en ariaanse Oosten,
- In het latijnse Westen ontstaat daardoor een machtsvacuüm. Daarin wordt de persoon van de bisschop van Rome in die woelige tijden van de Grote Volksverhuizingen de enige stabiele factor. Daardoor krijgt hij een steeds sterker positie, en meer macht.

Het byzantijnse Constantinopel met haar verfijnde levensstijl achtte zich verre superieur boven dat barbaarse Rome. De patriarch (een bisschop met volmachten over een groot gebied) van Constantinopel volgde de handelingen van de pausen dan ook met grote achterdocht en minachting. Voortdurend waren er conflicten, zowel religieus als politiek, steeds weer gevolgd door pogingen de vrede en de eenheid van de Kerk te handhaven. Totdat een druppel de emmer deed overlopen, en een schisma in 1054 de Kerk definitief brak in Oost en West.

De ketterij van Arius (256-336).

Bij al die aanvallen op de waarheid van het Evangelie van Jezus Christus, die van buitenaf kwamen, voegde zich in de 4de eeuw ook nog een gevaarlijke ketterij, die de Kerk van binnenuit verscheurde. Onder invloed van griekse filosofie en Gnostiek kwam de diaken Arius uit Alexandrië in het jaar 318 met een leer die de godheid van Christus ontkende:

Arius: "Vanuit het Oude Testament, en vanuit eigen gedachten, krijgt de mens een bepaald idee van de grootheid van God, van Zijn wezen en van Zijn macht en onaantastbaarheid.

Als we dan met dat godsbeeld kijken naar Jezus Christus, dan moeten we zeggen: Hij was een mens als ieder van ons. Een groot mens, een groot profeet, allemaal tot je dienst. Maar God was Hij niet....".

Jezus zou het eerste volmaakte schepsel van God zijn, maar niet God Zelf.

Dit is ook de kern van het geloof van de Getuigen van Jehovah

- De opvallende fout van Arius is, dat hij ervan uitging dat de mens wel even in staat zou zijn om zich een volledige én juiste voorstelling te maken van de grootheid van God....! Arius is het type van de mens die zich een god maakt naar een eigen beeld en al te menselijke gelijkenis....
- Tegelijkertijd ging Arius voorbij aan het feit, dat het verstandelijk onmogelijk is om volledig te begrijpen hoe diep ingrijpend het leven van Jezus is geweest, en wat Zijn kruisdood allemaal aan heil voor ons heeft bewerkt.

Arius kon de onaardse goedheid van God niet begrijpen en niet accepteren:

Hoe kan het bestaan dat die zo grote God één van ons heeft willen zijn, om ons van het kwaad te verlossen. Hoe heeft Hij ons kunnen naderen tot op een voor ons, mensen, bereikbare afstand...?!

Maar het is niet door onze beperkte gedachten óver God, dat we Hem leren kennen, maar door Zijn openbaring in Jezus van Nazareth. Hij was niet het “zeer hoge schepsel”, waartoe Arius Hem meende te kunnen verlagen: Hij was de Zoon van God, en dus God zelf.

In het jaar 319 werd de leer van Arius door een synode te Alexandrie als ketterij veroordeeld door bisschop Alexander, onder wie Arius diende.

Bisschop Alexander zag een direct verband tussen de leer van Arius en reeds bekende ketterijen:

Unitarisme: het geloof dat de leer van de Drie-eenheid van God ontkent, en gelooft dat er in God slechts één Persoon bestaat. Het moderne Unitarisme baseert zich op religieuze tolerantie, de ingeboren goedheid van de mens, en de leer van Al-verzoening.

Monarchianisme: De eenheid van God wordt benadrukt ten koste van de Drie-eenheid. Jezus is een gewoon mens, in wie het Woord van God tijdelijk heeft gewoond. God zou Jezus bij de kruisiging weer hebben verlaten.

Adoptianisme: de in de 2de eeuw ontstane opvatting dat Christus in feite een door God uitverkoren profeet was. Een bijzonder mens, maar Zijn godheid wordt ontkend. De relatie van de Vader tot de Zoon wordt meer gezien als die van een geadopteerd zoon. De Doop van Jezus in de Jordaan wordt dan gezien als het moment van die adoptie.

Sabellianisme: genoemd naar Sabellius uit Libië. Hij verkondigde dat God slechts één Persoon is, maar zich in drie verschillende verschijningsvormen heeft geopenbaard. Vergelijkbaar met een acteur, die met 3 makers 3 verschillende rollen speelt.

Een consequentie van deze leer is o.a. dat dan de Vader moet zijn gekruisigd. En dat Jezus tot zichzelf bad i.p.v. tot de Vader.

Deze leer is door Tertulianus bestreden, en Sabellius werd door paus Calixtus I ge-excommuniceerd (uit de Kerk gezet).

Concilie van Nicea, 325.

Het Arianisme werd het grootste interne conflict binnen de Kerk van de 4de eeuw. Want deze leer was erg populair en won overal snel terrein.

Daardoor ontstond er verdeeldheid binnen de Kerk, maar ook binnen de samenleving, met diepgaande politieke gevolgen. En dat kon keizer Constantijn er niet bij hebben.

In het jaar 325 nam de keizer daarom het initiatief voor het bijeen roepen van een oecumenisch concilie in Nicea. Daar werd de leer van Arius veroordeeld, en hijzelf werd verbannen naar Galatië

Bij de discussies tussen de bisschoppen ging het er soms heftig aan toe. Er is een verhaal dat Arius tijdens een dispuut door bisschop Nicolaas van Myra met diens mijter om de oren is geslagen. Als straf voor deze actie werd Nicolaas (jawel, onze Sinterklaas) voor twee dagen geschorst uit de vergaderzaal.

Credo.

In antwoord op de leer van Arius proclameerde de Kerk haar geloofsbelijdenis, opgesteld door de diaken Athanasius. Deze geloofsbelijdenis is bekend geworden als het “Credo”, en werd tot na het Tweede Vaticaans Concilie met name in de RK Kerk in elke Eucharistie of Mis-viering gelezen of gezongen. Hierin wordt benadrukt dat Jezus zowel volledig God als volledig mens was.

Over Jezus Christus zegt deze geloofsbelijdenis dat Hij is: “God uit God, Licht uit Licht, ware God uit de ware God. Geboren, niet geschapen, één in wezen (“homo-ousios”) met de Vader, en door Wie alles geschapen is”.

Met de Kerk van Byzantium ontstond op dit punt later een breuk, die mede leidde tot het Schisma van 1054. De meer ariëers georiënteerde Byzantijnen beschouwden Jezus in Persoon en natuur als “gelijkend op” de Vader (= homoi-ousios). Een schisma op basis van het verschil van één letter....

De Verzoeningsleer.

De verzoeningsleer is één van de belangrijkste leerstellingen van het Christendom. Deze werd op het concilie van Nicea onder woorden gebracht als de kern van het geloof van de Kerk.

Bisschop Irenaeus van Lyon had rond het jaar 180 als leerstelling opgeschreven dat de kruisdood van Jezus een onderdeel was van een plan van God om het heil van Christus te kunnen aanbieden aan alle mensen over heel de aarde. Het lijden van Christus was een plaatsvervangend boeten voor de zonden van de mensheid.

Met Zijn offer aan het kruis verzoende Jezus de mensheid weer met God.

De mensheid was “in Adam” gevallen in zonde, omdat Adam een verbod van God niet had gevolgd. Door die ongehoorzaamheid van Adam worden alle mensen sindsdien geboren in een staat van zonde:

Psalm 51:7 “Zie, in ongerechtigheid ben ik geboren,
In zonde heeft mijn moeder mij ontvangen”.

Binnen het kader van het Oude Testament is dit een jammerklacht.

Maar in het Christendom (met name door Augustinus) werd de opvatting, dat de mens al bij geboorte zondig is, tot dogma (= waarheid) verheven.

Jezus Christus is echter het Lam van God, dat de zonden van de wereld wegneemt. Hij deed dat door in onze plaats onze doodstraf voor onze zonden te ondergaan.

Dat is de Verzoeningsleer, met Jezus Christus als Heer en Verlosser in het centrum.

De datum voor het Paasfeest.

Het concilie van Nicea bepaalde dat Pasen voortaan zou vallen op de eerste zondag na de eerste volle maan na het begin van de lente op 21 maart.

Daardoor schuiven ook de andere feestdagen mee met deze paas-cyclus, uitgezonderd Kerstmis.

Vóór Nicea vierden de christenen de Opstanding van Jezus op dezelfde datum als het joodse Pesach, of op de zondag daarna.

De nieuwe regels leidden aanvankelijk tot grote verwarring, al naar gelang de jaartelling, die men hanteerde. In het jaar 387 vierden de christenen in Rome het Paasfeest op 21 maart, in Alexandrie op 25 april, en elders op 18 april. Pas in de 9de eeuw kwam er meer eenheid op dit punt.

In de Middeleeuwen ontdekte men echter dat er iets niet klopte: de lente begon steeds vroeger. Pas met de invoering van de gregoriaanse kalender in 1582, toen de schrikkelidag in eeuw-jaren werd afgeschaft, kwam er een eind aan alle discussie op dit punt.

Veel christenen in onze tijd willen nu weer terug naar de datum van Pesach, om hun verbondenheid met Israël en het Joodse volk te tonen.

Het Arianisme na Nicea.

De leer van Arius was met een kerkelijke veroordeling nog niet uit de wereld, maar werd een ondergrondse beweging. Sommige bisschoppen, die in Nicea tegen Arius hadden gestemd, trokken hun afwijzing later weer in.

In het jaar 328 kwam zelfs keizer Constantijn op andere gedachten, en haalde Arius terug uit zijn oord van verbanning.

In dat jaar werd diaken Athanasius benoemd tot bisschop van Alexandrie. Hij was de felste tegenstander van Arius en diens leer.

Maar gedurende ruim 40 jaar na Nicea is het Arianisme dominant. Al naar zijn eigen belang het best gediend is, begunstigt de keizer de ene keer de Arianen, dan weer de Niceanen.

In de loop van volgende eeuwen heeft het Arianisme steeds weer nieuwe aanhangers gevonden. Net als een veelkoppig monster steekt het dan hier dan daar weer de kop op.

De Getuigen van Jehova zijn directe volgelingen van de leer van Arius.

In de 5de eeuw is het Arianisme als gevolg van interne verdeeldheid als organisatie ingezakt. De promotie van de Katholieke Kerk van Rome tot staatskerk in 381 heeft daar natuurlijk ook aan bijgedragen.

Appolinarius, bisschop van Laodicea (310-392) was een belangrijk theoloog in de 4de eeuw. Hij geldt als voorvechter van de besluiten van het concilie van Nicea.

Hij werd bekend door zijn leerstellingen omtrent de verhouding tussen de goddelijke en de menselijke natuur van Christus, een leer die Appolinarisme wordt genoemd. De verschillen van mening over deze kwestie zou de Kerk in de 5de eeuw opnieuw op haar grondvesten doen schudden.

Appolinaris meende dat de Logos (het Woord uit Johannes 1) wel mensgeworden was in Jezus, maar uitsluitend in diens ziel en lichaam, niet in Zijn geest.

Wel erkende hij de volkomen en volledige goddelijke natuur van Jezus.

Zijn leer werd echter in tal van locale concilies afgewezen, en in 375 moest hij zijn ambt neerleggen.